

ВСЕУКРАЇНСЬКА ТА СВІТОВА АКТУАЛЬНІСТЬ ОПЕРНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС

(оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету 2022–2023 рр.)

Театральний сезон 2022–2023 років для кожної української сцени став особливим. Адже після повномасштабного вторгнення російської федерації минулі проблеми – творчі, організаційні, фінансові – відійшли на другий план, натомість усі театри так чи інакше були змушені опановувати особливості існування в умовах воєнного стану [1].

Не стали тут винятком й вітчизняні театри опери та балету. Ці мистецькі заклади мають велику та славетну творчу історію та користуються значним авторитетом у нашій країні та у світі. Їх колективи працюють над постановкою оперних та балетних творів, що належать до вершини світового мистецтва, широко пропагують кращі досягнення вітчизняної оперної школи.

Так було у всі роки незалежності, і сьогодні, у період повномасштабної агресії росії проти нашої держави, вітчизняні оперні театри попри обстріли та повітряні тривоги демонструють чудеса української стійкості. У час жорстокої воєнної реальності оперне мистецтво консолідує в суспільстві націєтворчі орієнтири та загальнолюдські ідеали.

Особливе місце серед оперних театрів нашої країни займає Національна опера України – гордість і окраса стародавнього Києва, його своєрідний митецький символ. Національна опера України – визначний осередок вітчизняної музичної культури, який має найбільший в Україні творчий потенціал. І сьогодні театр знаходиться на передовій культурного фронту [2].

Вже 21 травня 2022 року Національна опера відновила свою роботу. Замість 1304 глядацьких місць зараз продають квитки лише на 460 місць. Це пов'язано з тим, що саме таку кількість може вмістити приміщення-гардероб, яке сертифіковане Держслужбою з надзвичайних ситуацій, як таке, що відповідає вимогам до тимчасового укриття.

У випадку повітряної тривоги вистава зупиняється. Після відбою глядачі повертаються і актори продовжують виставу.

Оперна трупа театру в повному обсязі повернулася до Києва. Трупа абсолютно роботоспроможна і здатна забезпечити весь репертуар, який сьогодні театр готов показати глядачу.

За словами головного режисера Національної опери України А. Солов'яненка, «був дуже складний для нас період, коли ми не могли

працювати. І більше того, не було зрозуміло, чи зможемо ми в принципі зібратися і працювати разом як єдиний колектив. Всі чекали виходу на роботу. Бо навіть просто підтримувати форму в домашніх умовах – майже нереально, надзвичайно важко, особливо артистам балету. Оперні співаки трошки призвичаїлися в ковідний період, коли багато хто виходив і в парк, і в лісосмуги. Коли було тепло, виходили просто працювати з голосом, бо в квартирі це не зовсім зручно і не всім сусідам подобається.

Що стосується перерв на тривоги, – теж все це не просто для артистів опери і для артистів балету. Вони розспівуються, розігріваються, емоційно знаходяться на певному драйві упродовж вистави. Кожна ж роль вибудована таким чином, що ти протягом двох чи трьох годин рухаєшся в певному напрямку. А коли звучить повітряна тривога – ти зупинився, а потім маєш почати з якогось місця, до якого в тебе вже немає, як кажуть, підходу.

Звичайно, це складно, звичайно, це виснажує. Але ми щасливі працювати як єдиний колектив» [3].

У порівнянні з мирним часом зараз суттєво нижчі ціни квитків у Національну оперу. Як наголосив А. Солов'яненко, «ми з об'єктивних причин, ну, чи змушені, чи не змушені, прийняли рішення значно знизити ціну на квиток – щоб не втратити контакт з глядачем. Зараз ціна квитка – від 100 до 500 гривень, а була від 100 до 2 000 гривень в довоєнний час. Замість семи вистав на тиждень у нас зараз 2–3. Замість 1304 квитків, 460, тобто, обсяг доходів зменшився геометрично. Тому не все ми зможемо собі дозволити, будемо виходити з об'єктивних ситуацій, які будуть складатися. Ви знаєте, що зараз продаємо квитки на два тижні наперед. Не беремо на себе зобов'язання перед глядачами, за які ми не зможемо відповісти і які ми не зможемо виконати. Та й глядачі зараз купують квитки в основному за кілька днів до вистави» [3].

Втім, театр продовжує плідно працювати.

Так, 29–30 жовтня 2022 року тут представили прем'єру світової класики – «Травіату» Джузеппе Верді у постановці Анатолія Солов'яненка.

Постановка будь-якої опери у період дії воєнного стану – особлива подія. Найперше тому, що у таких виставах задіяно дуже багато творчих одиниць: співаки, балетна трупа, хор, оркестр. Саме з цієї причини оперні постановки, навіть за звичайних умов, готуються найдовше і є дуже затратними.

Від вистави, зрежисованої 1994 року Дмитром Гнатюком, яка до останнього була в репертуарі головної оперної сцени, нова постановка «Травіати» кардинально відрізняється стилістикою. Так, Віолетта Валері, яка з'явилася 1852 року в лібрето опери за романом «Дама з камеліями» Дюма-сина, тепер читає електронний лист з екрана мобільного телефону і знаходиться у фіналі постановки в лікарняній палаті з сучасним медичним обладнанням [3].

За словами Анатолія Солов'яненка, над виставою працювали «винятково в складних обставинах. Через те, що з 4-годинної репетиції бувало, що по півтори-дві години ми чекали на скасування тривоги, а потім ще по 30–40 хвилин – поки люди, які застрягли десь в транспорті, доїдуть. Один одного просили продовжити

репетиції, намагалися вийти на той результат, який сподіваємося найкращим чином представити».

«Такі воєнні реалії, такий час, напевно інакше бути не могло, – зазначає Анатолій Солов'яненко, – але ми продовжуємо працювати».

Також, відповідаючи на питання – який основний меседж хотіли сказати глядачам прем'єрою «Травіати»? – Анатолій Солов'яненко наголосив, «що оперний класичний репертуар, умовно, можна поділити на дві категорії: вистав, які прив'язані до конкретних історичних подій, конкретної історичної епохи («Дон Карлос», «Аїда»), і вистав про почуття людей, про їхні стосунки, які актуальні в будь-який час і в будь-якому місці. І от саме до таких вистав належить опера «Травіата», «Севільський цирульник», постановку якого я в подібній естетиці здійснив в 2019 році. Вважаю, що репертуар сучасного оперного театру має включати одні й інші твори, ту й іншу естетику. І кожна з цих естетик має своїх прихильників, свого глядача. Дуже сподіваюся, що «Травіата», як і вистава «Севільський цирульник», на яку дуже багато молодих людей приходять, стане теж привабливою для цієї аудиторії» [3].

Важливо й те, що 2023 рік для Національної опери України став, у першу чергу, роком української музики. На цьому також наголошує головний режисер театру А. Солов'яненко. Зокрема, 24 лютого відбувся концерт «Україна вільна і незламна!», під час якого виконали частину «Запорізька Січ» з класичної опери М. Лисенка «Тарас Бульба» та симфонію «Осяяні чорним сонцем» сучасного українського композитора з Донецька Є. Петриченка. Крім цього, Національна опера працює над постановкою дитячої опери «Кіт у чоботях» Ю. Шевченка, а також, у співпраці з мистецькою агенцією «Ухо», над створенням нового оперного твору, присвяченого історії Києво-Могилянської академії [4].

Також у березні 2023 року, до ювілею видатного диригента Стефана Турчака та до Дня театру на сцені Національної опери України відбувся показ поновленої у репертуарі театру опери Георгія Майбороди «Ярослав Мудрий». Лібрето створено за однойменною драматичною поемою Івана Кочерги. Вперше ця опера була поставлена в 1975 році Юрієм Смоличем, диригентом Стефаном Турчаком, сценографом Федором Ніродом. У 1990-х опера зникла з репертуару театру. У 2007 році опера «Ярослав Мудрий» повернулася на сцену Національної опери України завдяки творчій групі в складі: режисер-постановник Анатолій Солов'яненко, диригент-постановник Микола Дядюра, сценографи Тадей та Михайло Риндзакі, художник костюмів Наталія Кучеря, балетмейстер-постановник Аніко Рехвіашвілі.

Після тривалої перерви, колектив вирішив повернути до репертуару цей знаковий та масштабний твір. Головні партії в опері виконували Сергій Магера, Вікторія Ченська, Лілія Гревцова, Наталя Кисла, Петро Приймак, Дмитро Кузьмін, Сергій Ковнір, Богдан Тарас та ін. [5].

Ще у 2022 році, анонсуючи плани Національної опери, Анатолій Солов'яненко наголошував, що постановка «Ярослав Мудрий» Георгія Майбороди «буде правильною відповіддю на те, чим починає цей сезон міланський театр «Ла Скала», який вперше за 200 років і саме в цьому році почне

свій сезон російською оперою «Борис Годунов». Не оперою «Євгеній Онєгін», не якоюсь ліричною, а саме «Борисом Годуновим». Це вперше за всю історію театру, який має фантастичну італійську музичну культуру, дирекція театру прийняла рішення відкритися оперою «Борис Годунов». Пропонувалися дуже серйозні фінансові умови українським солістам, щоб вони взяли у цьому участь. Наші солісти всі від такої співпраці відмовилися. Крім того, весь грудневий репертуар театру «Ла Скала» побудований виключно на російській музиці: «Борис Годунов», «Лускунчик», далі йде серія інших вистав російських композиторів, концерт Анни Нетребко... Думаю, що ми маємо чудовий аналог, український, – оперу «Ярослав Мудрий», і нашим обов'язком є її відновлення до Дня театру. Слава Богу, майже весь склад виконавців, на який ця вистава ставилася, продовжує працювати в театрі» [3].

Відновлення постановки викликало жваве обговорення в спільноті поціновувачів та професіоналів класичної музики. І відгуки на постановку не завжди були позитивними. Частина учасників дискусії побачили в ідеології опери замасковане під історичний сюжет утвердження диктатури.

Зокрема критик Андрій Аблов стверджує, що сьогодні, «якщо хтось візьме собі за труд уважно перечитати текст драматичної поеми Івана Кочерги, то він зможе побачити там майже вичерпний перелік всіх тих аргументів, які нескінченно повторюють російські пропагандисти, намагаючись переконати російське суспільство у необхідності внутрішньо прийняти і змиритися з авторитарною владою диктатора. Окремі репліки жахають своєю співзвучністю з постулатами російського імперіалізму. Наприклад, теза про те, що миру можна досягти лише шляхом війни». [6].

Критик констатує, що «на сьогодні із моменту створення опери Георгія Майбороди «Ярослав Мудрий» пройшло майже півстоліття. І ось Національна опера України повернула цей твір до свого постійного репертуару.

Безперечно, цей твір Майбороди входить до корпусу вітчизняної оперної спадщини. Зрозуміло, що головний герой опери – київський князь Ярослав Мудрий – є видатною постаттю в історії України – Русі».

«Але ця опера є довершеним панегіриком диктатурі, – обурюється критик, – одою авторитарній моделі правління. А за своїм музичним втіленням – твором невисокого художнього рівня.

Перебуваючи в глядацькій залі на прем'єрі поновленого твору, я шукав відповіді на питання, чому художнє керівництво театру вирішило показати цей взірєць радянської пропаганди? Показати саме зараз, в той час, коли українське суспільство веде абсолютно реальну, справжню, кровопролитну війну за те, аби не стати частиною СРСР – 2 і вкотре не увійти до складу «возз'єднаної Русі».

Від чого власне, на думку постановників, публіка в залі під час прем'єрного показу опери мала отримати естетичне задоволення? Від слів «священна війна», «єдність Русі», «братовбивчі міжусобиці», якими рясніють тексти російської імперської пропаганди і які раз у раз з'являлися на електронному табло над сценою? Або від мелодії радянської Пісні про

батьківщину «Широка страна моя родная», яка у трохи зміненому вигляді звучить в оркестрі на початку четвертої картини опери?

Гадаю, я знаю відповідь на це питання. Поновлення опери «Ярослав Мудрий» Георгія Майбороди в репертуарі Національної опери України стало можливим тому, що між сучасним українським суспільством і тими особами, які ухвалювали це рішення, хто б там вони не були, – нездоланна, величезна світоглядна прірва.

На жаль, в керівництві театру відсутнє усвідомлення того, що протягом трьох десятиліть незалежності українському суспільству, принаймні його переважній прогресивній частині, вдалося повністю позбутися млюсної ностальгії за радянщиною і сформуванати дуже критичний погляд на радянське минуле України. А починаючи із 24 лютого 2022 року, будь-які прояви милування «світлим і добрим радянським минулим» викликають в українців лише одне відчуття – відчуття смертельної небезпеки!» [6].

Водночас професор літератури Віра Агеєва вважає, що Іван Кочерга не заслуговує на закиди за нібито радянську риторичку:

«Цікаво, чому історія про оборону "державного Києва" викликає таку рецепцію? Чому в нас толерується музей українофоба Булгакова і водночас підважується класична спадщина? Яка мотивація тих, хто звинувачує постановників опери в пропаганді радянського мистецтва? Адже саме Іван Кочерга найменше заслуговує на те, щоб мати ці звинувачення».

Віра Агеєва наголошує, що «сьогодні, під час повномасштабної війни, опера "Ярослав Мудрий" дуже актуальна, адже йдеться про "державний Київ". Саме з цієї формули починається драматична поема Кочерги, і це збереглося в лібрето. Державний Київ – це те, що колись захищав Ярослав. Ми сьогодні так само захищаємо державний Київ. Це ключова причина для того, щоб говорити про неймовірну актуальність цього твору».

На думку Віри Агеєвої, Кочергу можна назвати істориком Києва. За її словами, це надзвичайно важливий автор для того, щоб збагнути, яким уявлявся та реконструювався історичний Київ в українській літературі в першій половині ХХ століття, як тоді сприймали місто: «Це один із тих українських письменників, які найбільше написали про Київ, які відтворили його історію. Кочерга – це письменник, залюблений в історію Києва. Його поема "Ярослав Мудрий" – про Київ княжої доби. Його ж твір "Свіччине весілля" насичений чудовою топонімікою Києва литовської доби».

Віра Агеєва ділиться: «Я нещодавно ще раз із приємністю послухала цю красиву оперу в одній із давніших програм Радіо Культура – здається, це запис 2016 року. Ми не маємо аж так багато історичних опер на національному матеріалі, щоб так легковажно з ними поводитися та прощатися з ними тільки тому, що автор – лауреат сталінської премії» [7].

Ситуацію з постановкою опери «Ярослав Мудрий» прокоментувала й заступниця міністра культури та інформаційної політики України Г. Григоренко, яка до своєї роботи в міністерстві була ініціаторкою та керівницею програми «Сезон прем'єр», а також співзасновницею проєкту Open Opera Ukraine. За її

словами, «втручатися у вибір репертуару театрів, інших закладів культури міністерство ніколи не планувало і не буде планувати. Ми це не контролюємо. За законом про театри і театральну справу і за Конституцією України – вплив на репертуарну політику з боку держави – недоречний. Держава може регулювати, сприяти, допомагати, але не має права втручатися в репертуарну політику. Свобода творчості закріплена в нашій Конституції. З нашого боку ведеться діалог з керівниками театрів, які підпорядковані напряму Міністерству культури й інформаційної політики, і він може носити більш рекомендаційний характер. Здебільшого, на мою думку, це задача не стільки держави, а громадянського суспільства, і тих глядачів, які відвідують театри. Ситуація з оперою "Ярослав Мудрий" і підтвердила цю історію – глядачі в першу чергу висловили свою думку, як вони бачать розвиток зараз, у військовий час, театральної справи, і зокрема опери».

«Не можу сказати, – наголошує Г. Григоренко, – що я схвалюю чи не схвалюю вибір дирекції театру, але в мене дійсно є питання, чому саме ця опера була обрана для поновлення. Це не прем'єра, не нова постановка – це постановка, яка вже була в репертуарі. Якби там були закладені певні нові наративи або переосмислення цієї музики й цієї сценографії, костюмів і манери подачі – я би могла це зрозуміти. Але нинішній «Ярослав Мудрий» – репліка того, що було декілька років тому поставлено на сцені Національної опери, і в мене є питання до мети і доцільності поновлення цієї постановки на сцені національної опери у військовий час» [8].

«Не можу сказати, – вважає Г. Григоренко, – що будь-який твір, який був на сцені за радянських часів, не можна грати. Ні. Але його потрібно переосмислювати і вписувати в сьогоденний контекст – ось це важливо».

«Загалом стосовно дерадянізації і деімперіалізації на наших сценах – це велика домашня робота в першу чергу для музикознавців, керівників та художніх керівників наших театрів – маю на увазі не менеджерів, які мають відповідати за фінансовий стан, збереження державного майна – а саме до керівників художніх», – наголошує Галина Григоренко. Вона зазначає, що «Міністерство ніяк не має втручатися і диктувати. Це якраз може зробити критика – музична, оперна, театральна, і сам глядач, який чи голосує квитком, чи не голосує. Відповідно, оцей трикутник має працювати: глядач – інституція культури – критика. Нам треба над цим працювати – вибудовувати ось цю екосистему для взаємовпливу глядача, критика і художнього керівника» [8].

Також Галина Григоренко підкреслює, що нам «потрібно зберігати різноманіття, розмаїття й свободу висловлювань і тягнутись до найкращих зразків того, що зараз продукують наші українські фронтмени культури» [8].

Варто зазначити, що й до самої оперної критики та до негативної оцінки оперних вистав на сторінках преси у фахівців є великі запитання. «Насправді критики стосовно вистав музичних театрів не існує в Україні. У нас це, як правило, враження однієї людини, не завжди, я б сказав, відверті, – зазначає головний диригент Національної опери України Микола Дядюра. – Як диригент я потребую професійної, справжньої музичної критики. Людина, якщо пише

рецензію, повинна розбиратися в тому, що відбувається на сцені. За все своє життя, коли працюю головним диригентом, кілька десятків років, жодного разу я не бачив критика виконавства. Людина, яка би спочатку прийшла на репетиції; познайомила з тим, над чим працює оркестр; далі послухала прем'єру і познайомила би з реакцією глядачів. Критик – це людина, що спостерігає за процесом і бачить результат, а не описує свої враження, залежно від особистого ставлення до того чи іншого виконавця» [9].

Що ж до закидів, про невелику частку українських творів на сцені Національній опері, то й тут на думку Миколи Дядюри є певні неоднозначні моменти. «Не думаю, що ми повинні зараз говорити про те, що чогось мало, а чогось багато. Ми робимо те, що повинні робити. Перед нами стоїть дуже велика кількість питань, які маємо вирішити на дуже високому рівні. Так, повинна бути якісна українська опера. Але та опера, на яку приходять слухачі. Ще за радянського союзу (тоді працював в оркестрі театру), показували одну українську оперу – а в залі сиділи два взводи військових, яких цілеспрямовано туди привели. Тоді могли дозволити собі це, тому що було повне державне фінансування. Зараз ми не можемо собі дозволити витратити кошти на постановку, за кілька місяців після прем'єри якої зала буде порожньою. Тому ми ретельно і більш прагматично підбираємо матеріал» [9].

Водночас композитори Роман Григорів та Ілля Разумейко, автори лабораторії сучасної опери Opera Aperta не згодні з такою позицією Національної опери та й інших оперних театрів України.

«Хочу підкреслити, – зазначає Р. Григорів, – що це подія в українській оперній музиці, коли український композитор пише оперу, а ще більша подія, коли її ставить якийсь театр. Це величезний прорив. У нас країна незалежна, а оперні театри, мені здається, ще не до кінця розуміють цю незалежність і потребу в сучасному продукті... Всі інститути, всі інституції, всі оперні театри мають утворити велике глобальне ком'юніті. Це треба усвідомлювати на державному, на законодавчому рівні» [10].

На думку І. Разумейка, «повинна бути модель для маленьких незалежних компаній, які роблять іншу оперу, сучасну оперу, камерну оперу і які могли б співпрацювати з великими майданчиками. У нас, на жаль, такої моделі немає, ні економічної, ні змістовно-естетичної. Керівники цих інституцій теж не розуміють, навіщо їм урізноманітнювати репертуар, робити, наприклад, барокову оперу... або звернутися до сучасної опери, наприклад, до камерної, до моноопери. Залучити ансамбль сучасної музики, сучасних композиторів нашого покоління або старших, залучити сучасних режисерів, але цього всього, на жаль, дуже не вистачає».

За словами І. Разумейка, «в Україні є ціле покоління композиторів, які в 90-ті роки почали писати сучасну музику. Це покоління Козаренка, Цепколенко, Зажитька, Луньова, Загайкевич. Опера не з'явиться за рік чи за два, це тривалий процес. Всім цим композиторам не давали можливості працювати з музичним театром, тому що у самого композитора або у спілки композиторів, чи у фестивалів нема власного ресурсу поставити навіть камерну оперу. З

композиторами всіх поколінь треба працювати систематично, треба їм давати можливість працювати з музичним театром, працювати з оперою і тоді може з'явиться різна опера, яка буде і конкурентна на Заході, і цікава для місцевого глядача. Але цієї роботи не відбувалось» [10].

«Звісно, – констатує Р. Григорів, – якщо поставити в репертуар навіть камерну оперу Губаренка «Листи кохання» і нічого для цього не робити, то, звісно, на «Аїду» Верді прийдуть люди, бо вони знають, що це таке. На Губаренка ніхто не прийде або прийдуть обмежений пул людей. Так от над цим пулом треба працювати і це завдання кожного оперного театру, кожного керівника, донести цю музику. Це планомірна системна робота, це не робиться швидко, ноунеймів «підіймати» дуже складно. Зробити з цього бренд – ще складніше, але це основне завдання сьогодні будь-яких українських оперних театрів» [10].

Втім, повертаючись до роботи Національної опери України, можна зазначити, що театр працює сьогодні у надскладних умовах, долає численні перешкоди та залишається на високому мистецькому рівні.

Зокрема головною подією новорічної афіші Національної опери став балет «Снігова королева». 30 та 31 грудня його давали двічі, а починаючи з 2 січня спектакль показували щодня до 8 січня. Раніше в такому щільному графіку давали «Лускунчика». На жаль, Петру Чайковському, музичному генію з українським корінням, випало творити в ХІХ столітті в росії, яка стала країною-агресором. Тому сьогодні музика композитора в Україні під логічною забороною. Артист балету та хореограф «Снігової королеви» Віктор Іщук з цього приводу зазначає: «Це дуже важке питання, і відповісти на нього однозначно майже неможливо. Але я маю власне бачення цієї ситуації. Зараз, коли йде гаряча стадія війни, ми маємо поважати почуття українців, багато хто з яких щось втратив під час війни або взагалі втратив усе. Всі наші люди сьогодні зазнають болю, тому наполягати на Чайковському ми не маємо жодних моральних прав. Чайковський має українське коріння і має музику, в якій присутній український колорит. Він має симфонічну музику, яка звучить саме як українська музика. Назавжди відмовлятися від Чайковського, чия творча спадщина є світовим надбанням – це неправильно. Але ми спочатку маємо перемогти у цій війні, а далі подивимося».

Для балетного репертуару табу на музику Чайковського – катастрофа. Адже втрачено не тільки «Лускунчика», а й «Сплячу красуню», «Лебедине озеро». Весною 2022 року стало зрозуміло, що Чайковський – «все», і що у грудневій афіші утворилася дірка. Тоді-то всі творчі сили театру, що досить порідшали через війну, були кинуті на те, щоб знайти «Лускунчику» заміну. Згадали про «Снігову королеву» – балет, поставлений хореографом Аніко Рехвіашвілі, нині вже покійною. Творча група театру, до складу якої увійшли диригенти Микола Дядюра та Сергій Голубничий і хореограф Віктор Іщук, переосмислили музичну складову балету. З нього було вилучено фрагменти творів російських авторів та замінено на музику французьких композиторів. Основа оновленого спектаклю «Снігова королева» – це музична компіляція

творів Едварда Гріга, Жюля Масне, Жака Оффенбаха та інших знаменитих композиторів. [11].

«Це дуже важка праця, – зазначає хореограф. – Місяці пішли на те, щоб знайти потрібну музику, яка б підходила під саму історію, під танець. Ми шукали її все літо. При цьому шукали маловідому для глядача музику, щоб вона ні з чим не асоціювалася, щоб не заважала йому поринути в історію Кая, Герди та Снігової королеви».

За словами Віктора Іщука, ще однією проблемою постановки «Снігової королеви» стали нескінченні заміни у складі артистів: «Люди перебувають у хронічному стресі й багато хто через це часом не може працювати – деякі просто випадають із процесу. Зрозуміти кожного можна – обстріли постійні, світла немає, у когось діти десь там, а вони тут. Через це у багатьох виникають депресивні стани. Але що вдієш, адже кожен з нас жив до війни у своєму світі, і цей маленький світ раптом узяв і почав руйнуватися. А люди ж у театрі творчі, емоційні... Але, проте, вистава готова».

Показово, що квитків на «Лускунчика» у грудні 2022 р. та січні 2023 р. було не дістати, бо народ починав розкуповувати їх ще влітку. Тож, творча діяльність колективу Національної опери не була даремною [11].

Свій внесок у розвиток мистецтва продовжувала робити й Київська опера на Подолі, яка з 11 червня 2022 року відновила роботу з новою сценою-укриттям, яку не доведеться покидати під час повітряної тривоги.

«Ми шукали можливості продовжувати працювати, давали вистави на залізничному вокзалі, в лікарні „Охматдит“, з нашого креативного балкона. А тепер ми нарешті готові відкрити для вас двері нашого театру», – пояснюють у закладі. Для глядачів презентували нову програму – українські романси у виконанні солістів театру [12].

«Ми розвиватимемо нашу сцену-укриття. Це місце, де під час повітряних тривог можна не робити паузу у виставі. Вона знаходиться в підвальному приміщенні, – зауважив директор-художній керівник театру Петро Качанов. – Коли спускаєшся, відволікаєшся від усього світу, знаходишся в безпеці, маєш можливість контакту з мистецтвом. Сцена розрахована всього на 120 місць» [13].

Сезон 2022 – 2023 років для Київської опери був дуже складним. За словами Петра Качанова, «рятуючись від війни багато артистів балету, хору, солістів та вокалістів перебувають за межами України. Ми не можемо укомплектувати творчі цехи та показувати такі ж вистави, які могли б давати в мирний час, до 24 лютого. Така ситуація в усіх театрах. У цей час нам би дуже хотілося відчувати підтримку глядачів. Щоб вони ходили на вистави та підтримували театри» [13].

Театральний сезон відкрила музично-драматична вистава «Розстріляне відродження». Постановку побудовано на поєднанні хорових творів у супроводі симфонічного оркестру та фортепіано з унікальними композиціями для бандури та скрипки. Ключову роль відведено читцю, який знайомить глядачів з віршами авторів «Розстріляного Відродження» та проводить через непростий життєвий

шлях закатованих митців України. Прем'єра відбулася 2019 року, однак в наш час ця постановка має зовсім інше звучання. [13].

Попри складні часи у Київській опері готують і прем'єри. Перша відбулася до Міжнародного дня музики. 30 вересня глядачам презентували концертну програму «Музи не мовчать!».

«Сенс опери в тому, що повинен бути світовий порядок. Якщо на нього хтось зазіхає, одномоментно може у чомусь виграти, але в кінцевому результаті буде покараний і світовий порядок буде відновлено», – наголошує Петро Качанов [13].

Характерною особливістю Київської опери є й те, що класичні зарубіжні опери тут виконують українською.

Дискусії про те, як у нас виконувати опери – мовою оригінали чи українською – тривають на сторінках вітчизняної преси останні двадцять років. Більшість оперних театрів обирають виконання мовою оригіналу. З постійною критикою цієї тенденції виступає науковець та перекладач М. Стріха. На його думку, «відкриття нового оперного сезону давно вже не є головною щорічною культурною подією Києва... І завинили в тому переважно самі музиканти. Масово перейшовши наприкінці ХХ століття з причин комерційної зручності до практики уніфікованого співу «мовами оригіналів» (і зневаживши тим волю провідних оперних композиторів минулого – Верді, Вагнера, Шостаковича, які воліли саме дійства, зрозумілого для всіх), вони перетворили колись демократичний і улюблений мільйонами жанр на елітистське видовище, цікаве лише для купки втаємничених. Тому скрізь у світі опера перебуває сьогодні в глибокій кризі, публіка масово відмовляється від неї, а найризикованіші вигадки режисерів (що не мають часто нічого спільного з задумом композитора) не здатні компенсувати головного – браку співпереживання в залі дійству, яке розгортається на сцені чужою мовою. І ніякі титри над сценою чітко і з почуттям проспіваного слова тут замінити не можуть» [14].

На думку М. Стріхи, «в українців є особливі підстави сумувати за не такими вже далекими часами, коли опери в нас виконували українською. Адже корпус оперних перекладів у нас створювали провідні національні поети й перекладачі – Микола Вороний, Дмитро Ревуцький, Людмила Старицька-Черняхівська, Павло Тичина, Максим Рильський, Микола Бажан, Микола Лукаш, і вони в синергії з музикою лишали в слухачів незабутнє художнє враження. Щоб переконатися, досить послухати старі україномовні записи, дбайливо викладені в ютубі великим ентузіастом збереження наших вокальних скарбів Віктором Остафійчуком. На жаль, попри видимі проблеми, аж до початку повномасштабної війни люди, які очолювали та уособлювали нашу «оперну галузь», удавали, наче все гаразд. На київській, львівській, одеській сценах не надто доброю італійською (чи геть поганою французькою) звучала чергова вистава, яку не надто уважно слухали знуджені іноземні туристи (відвідання опери здебільшого входить до програм туристичних турів). Не надто фахові рецензенти писали компліментарні відгуки на вистави в не надто численних ЗМІ, які опера ще хоч якось обходила» [14].

Та ось, наголошує М. Стріха, «Петру Качанову – директору Київського муніципального театру опери та балету для дітей і юнацтва, який нині коротко називають «Київська опера», не байдуже те, що оперний жанр тихо вмирає. Посадовець вирішив зробити свій заклад цікавим не лише для іноземних туристів (яких у війну просто не стало, й не знати, коли вони повернуться), а й для самих киян. І зрозумів, що для цього йому потрібна... українська мова. Його неспростовний аргумент: якщо в Лондоні успішно діє повністю англійська національна опера, то чому в Києві не може бути успішною повністю українськомовна Київська опера на Подолі?» [14].

Саме українською у Київській опері з успіхом зазвучали «Viva la Mamma!» Доніцетті, «Весілля Фігаро» Моцарта, «Ромео і Джульєтта» Гуно. Перед війною театр здійснив ще одну українськомовну прем'єру – оперу «Богема» Джакомо Пуччіні. Але в атмосфері очікування російського вторгнення суспільству було вже не до опер.

Сьогодні жорстока війна ще триває, попереду на нас іще чекають тяжкі випробування, але героїчні ЗСУ вже довели: російська армія є сьогодні не «другою армією у світі», а «другою армією в Україні»; і це дозволяє всім нам дивитися в майбутнє зі значно більшим, проти лютого, оптимізмом. І першою великою виставою нового сезону в Київській опері на Подолі стала саме «Богема».

«Така опера перестає бути умовністю. Їй співпереживаєш як музично-драматичному дійству, де важать і музика, і слово (ним опера й має бути за своїм жанровим визначенням)», – наголошує М. Стріха [14].

Значних успіхів в умовах воєнного стану досягли й вітчизняні оперні театри в областях України. Більше того, їх мистецькі досягнення знайшли визнання у світі.

Зокрема у 2022 році Львівський та Одеський національні академічні театри опери та балету отримали нагороду International Opera Awards. Приз, який називають «Оперним Оскаром» театри отримали за виступи під час відключень електроенергії у наслідок обстрілів російськими військами території України. Вистави театрів дозволили глядачам хоч на кілька годин уникнути жахів війни на вулицях.

Премію International Opera Awards заснував британський підприємець Гаррі Гайман у 2012 році. Її вручають щорічно, аби підвищити авторитет опери як виду мистецтва, визнавати та винагороджувати успіхи в опері та збирати кошти для надання стипендій талановитим початківцям в опері з усього світу. Метою заходу є також відзначення передового досвіду в опері та підвищення авторитету опери як виду мистецтва на міжнародному рівні.

Нагороди присуджуються приблизно у 20 категоріях. Номінації для всіх категорій відкриті для широкого загалу, який подає свій вибір через онлайн-форму. Довгі списки, створені в результаті цього процесу, згодом розглядаються журі оперних критиків і адміністраторів, які оголошують короткі списки перед церемонією.

Переможці визначаються таємним голосуванням, за винятком нагороди читачів Opera Magazine, яка визначається публічним голосуванням.

Українські театри здобули нагороду у номінації «Найкращий театр» за «видатну роботу у складних умовах». Журі відзначило театри за «мужність і стійкість, виявлені в тому, що вони продовжують працювати попри небезпеку та руйнації, пов'язані з війною» [15, 16, 17].

«Це найвище визнання у світі оперного мистецтва від колег зі всього світу. Визнання стійкості, сили духу і світла українських митців. Обидва театри випустили восени цього року, в Україні, де триває війна, світові прем'єри українських опер», – сказала заступниця міністра культури та інформаційної політики Галина Григоренко.

Вручення нагороди відбулось 28 листопада на міжнародній церемонії The International Opera Awards у Мадриді. Це вперше в історії премію Opera Company присудили спільно двом компаніям.

«Ми приїхали з міст, де вулиці темні, але наші душі сповнені світла. Наша музика зараз гуде генераторами всюди, але це музика нашого виживання, нашого життя», – наголосила у своїй промові Оксана Тараненко, режисер Одеської національної опери.

Важливо, що театри не лише відновили свою роботу у перші місяці повномасштабного вторгнення, а й продовжують створювати нові вистави.

У листопаді 2022 р. Львівська національна опера імені Соломії Крушельницької презентувала світову прем'єру опери «Страшна помста» Євгена Станковича. А вже у грудні, попри практично відсутність світла, зв'язку та постійні обстріли, підготувала нову балетну постановку до 300-річчя Григорія Сковороди «Пізнай себе» у режисурі Василя Вовкуна [15, 16, 17].

Прем'єрні покази опери на три дії «Страшна помста» були приурочені до 80-річчя народного артиста України, Героя України композитора Євгена Станковича, який є автором музики та лібрето. Цей твір досі жодного разу не виконувався, тож глядачі мали унікальну можливість почути його вперше.

Особистісне трактування гоголівського сюжету як авторське прочитання біблійної історії про Каїна та Авеля запропонували німецькі постановники – режисер Андреас Вайріх та сценографка Анна Шеттль, вже відомі львівській публіці за операми Дмитра Бортнянського «Сокіл» та «Алкід». Запрошеним диригентом-постановником «Страшної помсти» став один із найкращих інтерпретаторів творчості Станковича, народний артист України, художній керівник та головний диригент Національного симфонічного оркестру України Володимир Сіренко. Виконується опера українською мовою. Фінансування проекту здійснюється зі Стабілізаційного фонду – ініціативи для підтримки культурних та освітніх організацій, що постраждали під час війни росії проти України. У візуальному оформленні афіші використано фрагменти триптиха народного художника України Любомира Медведя «Мішені» [18, 19].

Модерний балет «Пізнай себе» за мотивами творчості видатного українського філософа Григорія Сковороди з нагоди його ювілею став ще одним мистецьким проектом творчої програми розвитку Львівської національної опери

«Український прорив», започаткованої кілька років тому очільником закладу Василем Вовкуном. Сучасне переосмислення постаті мислителя теж постало у режисурі генерального директора – художнього керівника Львівської національної опери Василя Вовкуна та у супроводі електронної музики сучасного композитора Дмитра Данова. Вистава поєднала сучасну хореографію (запрошений балетмейстер Вадим Прокопенко, Київ), хоровий спів (хормейстер Вадим Яценко) та елементи повітряної гімнастики. Доповнювали балет новітні відеопроєкції (художник Олег Кіндратів) та дивовижна світлова партитура (художник Олександр Мезенцев). У театрі також наголошували, що готуватися до цієї прем'єри довелося за непростих умов: репетиції проводили у перервах між ракетними обстрілами та аварійними знеструмленнями [20].

У травні 2023 року Львівська опера запросила глядачів на несподівану інтерпретацію однієї з найвідоміших українських оперних історій – «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемівського. У театрі наголосили на основних особливостях нової постановки опері «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемівського. Тут закладено нові сенси та підтексти, що відновлюють історичну справедливість та є особливо актуальними у нашому сьогоденні». Також назвали ТОП-5 причин відвідати виставу: «руйнування столітніх меншовартісних нашарувань про образ українців та українського козацтва, насильно нав'язаних московитами; музична редакція Олександра та Дмитра Саратських, що гармонійно доповнює оригінальну музику композитора Семена Гулака-Артемівського; нове лібрето Миколи Бровченка та Оксани Тараненко з несподіваними поворотами сюжету та новими персонажами; видовищна сценографія Тадея Риндзака та колоритні вбрання Людмили Нагорної, що підкреслюють свободолобивість та войовничість українського козацтва; сучасна хореографія Олексія Буська та захопливі сцени козацьких боїв у постановці Олександра Дідика».

Постановку також реалізовано в рамках творчої програми розвитку Львівської національної опери «Український прорив».

Перший показ вистави відбувся за аншлагової зали. Публіка сприйняла «Запорожця» дуже тепло, а по закінченні довго не відпускала артистів та оркестр, вигукуючи «Браво» та аплодуючи стоячи [21].

З перших днів повномасштабного вторгнення росії в Україну, Одеський національний академічний театр опери та балету продовжує виконувати свою надважливу місію – зберігати та примножувати українську і світову культуру та зцілювати мистецтвом зранені війною душі.

Генеральна директорка-художня керівниця театру Надія Бабіч зазначає: «Стати на творчі та виробничі рейки в дні війни було надзвичайно складно та відповідально, але це – наша місія, місія загальноукраїнського культурного фронту, до лав якого Одеська опера долучилася з перших днів війни» [22].

17 та 18 вересня 2022 року в Одеському національному академічному театрі опери та балету відбулася подія, на яку очікувала вся культурна спільнота країни, – прем'єра опери Олександра Родіна «Катерина». Авторка ідеї та художня керівниця цього масштабного проекту – Надія Бабіч. Опера «Катерина»

за мотивами творів Тараса Шевченка – наймасштабніша за часів незалежної України постановка театру за ексклюзивною музикою та лібрето [23, 24].

А ще нова постановка «Катерини» в Одеській опері – це сучасне режисерське рішення; понад сотня виконавців одночасно на сцені; майже тисяча ексклюзивних костюмів; автентичні музичні інструменти, що виготовлені на спеціальне замовлення; унікальні сценічні декорації. Надія Бабіч розповідає: «Більше тридцяти років на сцені нашого театру йшла вистава «Катерина» Миколи Аркаса за однойменною поемою Тараса Шевченка. Повинна сказати, що вона полубилася, але новий час і новий глядач викликали необхідність пошуку новітніх ідей та нових мистецьких технологій їх втілення. Отже, я звернулась до сучасного українського композитора Олександра Родіна з проханням, взявши за основу класичний й улюблений твір – поему «Катерина» Кобзаря, «розповісти» мовою митця ХХІ століття історію про кохання і зраду, вічні людські цінності... І сталося неймовірне – геній Кобзаря надихнув митця, став творчим імпульсом для композитора у створенні масштабного мистецького твору за мотивами класичної поеми...». Потужна творча група постановників – диригент В'ячеслав Чернухо-Воліч, режисерка Оксана Тараненко, хормейстер Валерій Регрут, художник Ігор Анісенко, балетмейстер Ігор Склярєнко, автор відеоконцепції Дмитро Ципердюк, майстри-віртуози виробничих майстерень театру, увесь колектив наполегливо наближали прем'єру.

Автор музики і лібрето, композитор Олександр Родін зазначив: «Опера «Катерина» – це моя данина та мій низький уклін генію української літератури Тарасу Шевченку. Це моя жага повернути оперному жанрові його законне право на красу та мелодійність та вкласти в цю мелодійність всю магію української пісні». Для диригента-постановника опери, головного диригента театру В'ячеслава Чернухо-Воліча існує абсолютна аксіома: глядачу, який виходить після перегляду вистави, має запам'ятатися хоча б один музичний мотив: «Я впевнений, що після прем'єри «Катерини» таких мелодій буде лунає в пам'яті глядача багато. Знайомство з неоромантичною партитурою Родіна надихнуло мене і всіх артистів, які з захопленням розучували партії, бо музика надзвичайно виразна, мелодійна, натхненна й зворушлива. Ця опера про любов, а любов – це життя» [25, 26].

«Ми сьогодні живемо у такій непростий час, коли все, що ми робимо, це дійсно титанічні зусилля, – наголошує Надія Бабіч. – Зусилля команди постановчої, зусилля митців-виконавців, зусилля всіх тих причетних, хто стоїть за сценічним обладнанням, це і люди, які робили декорації. І можете уявити, наскільки непросто це сьогодні зробити. Найголовніше, що подія відбувається під час страшної війни, все трансформувалось під час народження цієї вистави. Ідея народилась давно, десь три роки тому, у нас в репертуарі є опера «Катерина» Аркаса, але нова опера – це абсолютно самостійний твір. Час диктує зовсім інший підхід до трактування сучасного українського мистецтва. Треба сьогодні заявляти світу, що ми європейська держава, і ця європейськість має бути не лише на словах, а й звучати в музиці, і в меседжах, які ми посилаємо світу. Ідея твору дуже проста, але Олександру Родіну вдалось торкнутись українського коріння.

Звідки ми, чому ми прийшли в цей світ, що ми з себе являємо? А це настільки сьогодні актуально, коли ти бачиш усі ці свята обрядні, – це наші корені, це показує, чого ми сьогодні такі. Сьогодні ми декларуємо, що українське мистецтво має бути саме таким, за яке не соромно, яке можна презентувати на будь-якій сцені світу, і ми будемо дуже цікавими глядачу. Ми будемо відчувати, що робимо абсолютно непересічну справу, це дійсно культурний фронт».

Головний диригент театру, диригент-поставник опери «Катерина» В'ячеслав Чернухо-Воліч додав, що це мистецький подвиг, а весь колектив театру зараз відчуває себе єдиним організмом.

Композитор і автор лібрето опери «Катерина» Олександр Родін надихаючись, їздив по містах на Черкащині, де жив поет Тарас Шевченко.

За його словами, «це реалізувалось на рівні підсвідомості, нашої національної ментальності... Коли Надія Матвіївна запропонувала мені цю роботу, я не розумів, як це можна зробити, тому що «Катерина» – це дуже маленька повість, це не п'єса, там немає діалогів, монологів, матеріалу для опери точно замало. Я подумав, що треба писати лібрето, але лібрето писати на твір Тараса Шевченка, я подумав, що ні, я цього робити не буду, мені соромно перед Тарасом Григоровичем буде. А потім прийшла така ідея, щоб Катерина була основною драматургічною лінією, але ж Шевченко писав про народ, і навіть про наше сьогодні. І ця опера теж має бути про це. Почав шукати шевченківські твори, які підійдуть для арій, дуетів. Хотілося показати атмосферу, наші народні традиції, задіяти в цьому хор» [27].

Також слід зазначити, що прем'єрою опери «Катерина» відкрився VII Міжнародний фестиваль мистецтв «Оksamитовий сезон в Одеській опері», який 2022 року носив назву «THE ART OF VICTORY». У програмі заходу, крім прем'єри опери «Катерина», були мистецький форум «Катерина: незламна ідентичність» (16–18 вересня), балет-гала «СЮІТА А LA DANSE». Від класики до сучасності» (23 вересня), прем'єра концерту барокової музики у одеській Кірсі (25 вересня). Також 25 вересня у приміщенні ORQUESTRA CLASSICA DOCENTRO (Конімбріге, Португалія) відбувся концерт солістів Одеської опери. До програми фестивалю, поряд з гастрольним туром до Португалії, увійшли гастролі до Афін, де артисти балету та оркестру під орудою головного диригента Одеської опери В'ячеслава Чернухо-Воліча представляли один із кращих балетів світової сцени – «Жізель» А. Адана.

1 жовтня з нагоди 135-ї річниці відкриття будівлі Одеської опери та до 10-ліття відкриття музею театру відбулася презентація музейної експозиції «THE ART OF VICTORY». Тут було репрезентовано життя Одеської національної опери з перших днів війни; показано, які альтернативи шукав театр, щоб продовжувати дарувати мистецтво глядачам, та як захищали будівлю театру від можливої небезпеки. Також пройшов й гала-концерт «День Народження Перлини» [23, 24].

Втім, кожен український театр у цій війні має свій шлях. Є він й у Харківського національного академічного театру опери та балету ім. М. Лисенко (ХНАТОБ або, як його ще називають, Схід Опера). Ще в березні 2022 року

адміністрація театру змогла у стислі терміни встановити контакт з усіма співробітниками, отримати повну картину того, хто і де перебуває й, зібравши кістяк усіх творчих колективів, організувати перший гастрольний тур до Литви.

За час війни частина трупи Схід Опери об'їхала кілька країн Європи із гастрольним туром «Європейський шлях». Водночас, співробітники театру, що залишилися у рідному місті, з березня продовжували грати благодійні концерти у Харкові: театру вдалося практично не зупиняти свою діяльність, не втратити зв'язок із глядачами та навіть планувати майбутні постановки.

«З моменту від'їзду трупи навесні 2022 року до Європи, театр займається просуванням української культури», – наголошує виконавчач обов'язків гендиректора театру Ігор Тулузов.

Сьогодні близько 30% трупи тут, у Харкові, а 50% – перебувають у творчому турі у Європі [28].

На думку І. Тулузова, «не можна розділяти два завдання: культурна дипломатія та збереження трупи. Якби не було професійної трупи, не було б програм української музики, які ми підготували, і не було б й культурної дипломатії. Правильним є і зворотне твердження: якщо трупа зараз активно не просуває нашу культуру, не демонструє європейцям, що, по суті, ми є частиною європейської культури, не нагадує постійно про те, що в Україні йде війна, то де тоді місце трупи?»

Не можна забувати і про те, що навіть незначний простий артистів одразу позначається на їхній формі. І оперним, і балетним артистам треба постійно репетирувати, а музикантам – регулярно грати. Професійна майстерність втрачається дуже швидко і тому репетиційний процес може бути навіть більш важливим, ніж самі виступи. Але реально нам тоді вдалося згрупувати всіх довкола цієї поїздки. Далі було і простіше, і складніше. Бо якщо говорити про перші місяці війни, то рівень гуманітарної допомоги Україні був вищим, як і увага до нас. Сьогодні ситуація ослабла, але наш театр уже знають і чекають на його виступи уже не лише як українців, а й як цікавого, й успішного театрального колективу. Європейський глядач нас прийняв» [28].

За словами І. Тулузова, колектив театру вивіз «все необхідне для показу оперних вистав: «Кармен», «Отелло», «Травіата» та трьох балетних: «Містерії Пандори», «Жізель» та «Білосніжка та сім гномів». І завдяки фантастичним зусиллям наших литовських колег одразу вирушили у гастрольний тур Литвою, який отримав назву «Європейський шлях». То була справжня феєрія. Нас чудово приймали у кожному місті. І треба віддати належне литовським колегам: на той момент вони поставили своїм пріоритетом саме організацію нашого туру Литвою. А 9 травня у центральному кафедральному костелі Вільнюса артисти Схід Опери виконали «Реквієм» Моцарта, який присвятили пам'яті загиблих від російської навали героїв війни та безневинно вбитих мирних українців».

Також І. Тулузова підкреслює, що «завдяки зусиллям міністерств оборони та культури вдалося здобути броню для провідних співробітників театру. Тож, висловлюємо подяку керівництву МКІП, без підтримки якого б цього не сталося. По суті, ми були першими, хто цього досягнув. Пізніше виїзд українських

культурних діячів у творчі поїздки за кордон став більш системною практикою. З моменту від'їзду ми постійно займаємось просуванням української культури у Європі – культурною дипломатією» [28].

Після гастролей Литвою близько 200 співробітників Схід Опери продовжили гастрольний тур, перебравшись до Словаччини. Колективу театру було зроблено гарну пропозицію з боку місцевого міністерства культури, МВС та департаменту міграції. Словаки надали можливість поселення трупі та організації репетиційного процесу у межах одного комплексу. Тож, сьогодні Схід Опера дислокується у невеликому словацькому містечку Габчикове, кілометрів за шістдесят від Братислави. Тут розташовано Центр для тимчасово переміщених громадян України, в якому мешкає близько тисячі українців. І треба зазначити, що регулярні благодійні концерти, які з власної ініціативи проводить у цьому центрі театр, викликають величезне захоплення усіх українців, що знайшли тут прихисток.

У Габчиківому у артистів Схід Опері є тільки електронне піаніно, але й цього достатньо, щоби репетирувати та показувати у Європі шість оперних та балетних вистав. Вже перебуваючи у турі, театр розробив понад 20 програм, розрахованих на будь-яку аудиторію й з обов'язковою музикою українських композиторів. Театр проводить оперні та балетні гала-концерти, створено кілька десятків програм для органу та солістів, є програми, де звучить класична, сучасна академічна музика та популярна музика. Крім цього, у репертуарі Схід Опері було кілька нестандартних для репертуару оперних театрів вистав – мюзиклові попури Hello, musical та My way, що дуже подобаються європейській публіці [28].

Що ж до самого Харкова, то сьогодні у Харківській опері діє лише маленький безпечний концертний майданчик. У 2022 році ударна хвиля від прильоту сильно пошкодила будівлю театру. Прильоти були майже поруч. Оскільки ж театр скляний, вітражний й, відповідно, дуже вразливий, усі вітражі вилетіли від ударної хвилі.

Та вже у березні під страшними бомбардуваннями вдалося організувати кілька концертів. Це був тур 25 станціями харківського метро, які стали на той момент для харків'ян основним укриттям. Тоді вдалося зібрати невелику групу музикантів, і ці концерти стали подарунком та втіхою для розгублених та наляканих людей.

Харків продовжували обстрілювати все літо та осінь, але люди якось адаптувалися і актори вибралися з метро та продовжували давати концерти на безпечних майданчиках. Сьогодні у Харкові працює 60 артистів, вже важко справлятися із тією кількістю заявок на концерти, які надходять.

А ще було відкрито невеликий майданчик у театрі, де провели велику кількість дитячих заходів: від мультиків у супроводі оркестру харківські дітлахи були у шаленому захваті. Зараз у цьому музичному салоні проходять концертні програми академічної музики із солістами та оркестром [28].

Але сьогодні важливо, щоб театр не просто виживав, а й розвивався.

На думку Ігоря Тулузова, для цього потрібно зробити три речі: «Перше – зберегти трупу, основний кістяк. Ми всі розуміємо, що 100% зберегти не

вдасться, втрати все одно будуть, але за настроєм бачу, що більшість людей “у справі”. І навіть, якщо хтось сьогодні пішов із театру, ми залишаємо можливість повернутися назад. У цьому сенсі дякую державі, що є розуміння, наскільки важливою є культурна політика і дипломатія: знайдено можливість у такий непростий час підтримувати нас і платити зарплати.

Друге – це збереження нашої матеріальної бази, будівлі та 86 вистав з декораціями та костюмами.

І третє – це питання перегляду нашої репертуарної політики. Тому що у репертуарі театру було багато російської музики, відсотків напевно, 25, тож тепер треба багато чого міняти» [28].

Найбільшу активність російського ринкового продукту у репертуарі харківського театру склали новорічні «Лускунчики» та «Лебедине озеро». Вони займали більшу частину цього ринку. Театр зараз привіз до Європи «Жізель» та «Білосніжку» й їх дуже добре приймає європейський глядач. «Тому ми розуміємо, – зазначає І. Тулузов, – що частково можемо замістити російський продукт, але дві вистави – це малувато».

Він також констатує, що сьогодні «у репертуарі Схід Опери недостатньо оперних та балетних творів українських композиторів, щоби вони у повному обсязі могли замістити те, що вилучено. Ми зараз шукатимемо нові форми, а почали цим займатися до війни. У жовтні 2021 року у нас відбулася резонансна прем'єра історичної опери "Вишиваний. Король України". Цей потужний сучасний проект цікавий тим, що автором лібрето є харків'янин Сергій Жадан, музику написала знана українська композиторка Алла Загайкевич, а режисером-постановником став Ростислав Держипільський (генеральний директор-художній керівник Івано-Франківського обласного музично-драматичного театру ім. Івана Франка). Також ми мали задуми щодо постановки балетів українського композитора Федора Якименка (до речі, рідного брата одного з фундаторів національної композиторської школи, композитора Якова Степового). Він народився під Харковом у Пісках, а помер у Парижі у 1945 році, залишивши після себе партитури чотирьох прекрасних балетів, які ніколи ніде не йшли. Ми плануємо їх поставити разом із французькими балетмейстерами за участю паризького театру Опера-Комік. Але поки що це все на рівні перемовин. Перед війною ми практично домовилися із французькою агенцією, почали шукати спонсорів, адже хотіли запросити робити постановку французького балетмейстера з дуже великого центру сучасного балету у Ліллі, який є містом-побратимом Харкова. Все це буде, я вірю. Та й, окрім того, я дуже сподіваюся, що зараз активізуються наші молоді українські композитори й почнуть писати нові великі оперні та балетні форми, бо реально жодних великих творів в Україні не створювали. Щось, звісно, робилося, але або під конкретне замовлення, або то були якісь компіляції».

У театрі також планують працювати з класичним українським матеріалом. На думку Ігоря Тулузова, такі опери, як «Наталка Полтавка» та «Запорожцем за Дунаєм» треба осучаснювати. «В нас перед війною були задуми. Звісно, хотілося б створювати колабораційні, у гарному сенсі, проекти з європейськими

партнерами. Зараз ми зав'язуємо цікаві контакти з Литвою, Польщею, Словаччиною, Німеччиною., проводимо перемовини із Францією та Австрією, збираємося також підписати угоду із нашими молдавськими колегами. Не зважаючи ні на що, перспектив багато і це добре» [28].

Такі колаборації мали існувати раніше, але чомусь до війни в Європі вважали, що в Україні добре тільки буряки ростуть.

За словами Ігоря Тулузова, «цей комплекс меншовартості нам прищеплювали навмисно і він стосувався саме культурного шару. Вважалося, ну, що в українців може бути геніального у культурному сенсі. Війна дала нам можливість показати заходу, що це абсолютна маніпулятивна неправда. Ну, а крім того, підозрюю, що у Європи з'явилася суто комерційна маркетингова складова, бо усі ми розуміємо, що активність російських культурних проєктів наразі впаде суттєво і ця ніша звільниться. Тож, нам потрібно зробити усе для того, аби цю нішу максимально заповнити своїми креативними проєктами».

І. Тулузов наголосив, що, Міністерство культури та інформаційної політики України допомагає театру йти у цьому напрямі. «У МКІП є розуміння стратегічного спрямування розвитку, але хотілося б, щоб стратегію вже було переведено на конкретні прагматичні дії. На мою думку, настав час конкретних професійно-бізнесових дій та рішень. Тут мають почати активно діяти суворі “злі менеджери”, які мусять боротися за майданчики. Насправді, що таке культурний ринок – це майданчики, на яких можна виступати та працювати. Якщо вони є, бери свої проєкти та вези їх Європою» [28].

Зараз Схід Опера лише починає комерціалізувати виступи. «До цього вони мали більше благодійний характер, – зазначає І. Тулузов, – і ми фактично шукали кошти для того, щоби покрити собівартість цих виступів. Це були переважно благодійні внески та пожертвування. На нас йшли не для того, щоби доторкнутися до академічного мистецтва, а більше для того, аби підтримати Україну. Тепер я з радістю констатую, що європейці, які розуміються на оперному мистецтві, були буквально приголомшені рівнем колективу: наші солісти та хор, балет, оркестр – продемонстрували неочікувано високий рівень виконавської та художньої майстерності».

Тож зараз є певні перспективи й для розвитку, й до більш активної пропаганди українського оперного мистецтва у світі [28].

А Дніпропетровський театр опери і балету представив постановку, якої раніше не було в репертуарі, – оперу «Запорожець за Дунаєм» на музику Семена Гулака-Артемівського. Диригентом-постановником вистави став Василь Коваль, а режисером – Карина Кліментівська.

«Запорожець за Дунаєм» – це перша українська опера, яка так необхідна сьогодні, в цей важкий час, нашому глядачеві. Вперше її поставили 14 квітня 1863 року – тобто у цьому році виставі виповнюється 160 років. Також для відвідувачів театру пройшов показ вишиванок та українських аксесуарів (вінків, символічних композицій із квітів) дизайнерки Тетяни Щурової. У якості моделей виступали актори театру.

«Дуже яскраво і гарно. Українська культура – багатогранна, було приємно та цікаво подивитися і показ аксесуарів, і прем'єру вистави», – поділилися враженнями відвідувачі театру [29].

Щоб заробити кошти на відновлення закладів культури, що постраждали внаслідок російської агресії, артисти Дніпропетровського академічного театру опери та балету у 2023 році вирушили на гастролі до країн Балтії. На сценах Таллінна, Риги та Вільнюса виступали з концертом української музики «Моє ім'я – Україна!» – представляли музичні твори Миколи Лисенка, Мирослава Скорика, Костянтина Данькевича, а також показували відому класичну оперету Імре Кальмана «Містер Ікс». До вистави було залучено більше сорока митців, серед яких солісти опери, артисти хору, балету, мімансу та симфонічний оркестр. Зібрані кошти перераховувалися на благодійний рахунок Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти [30].

Наразі можна констатувати, що значних успіхів українське оперне мистецтво досягло й на міжнародній арені. Якщо минулого року українське оперне мистецтво мало просто вижити, то зараз воно не лише вижило, а й адаптувалося до нової реальності й понад рік незламно відстоює своє: свої традиції, ідентичність, культуру.

Серед важливих закордонних подій, окрім вже названих, можна згадати продовження гуманітарного туру «Європейський шлях» Харківського національного академічного театру опери та балету ім. М. Лисенка в рамках проекту «Схід Опера: долаючи відстань». 8 травня, у День пам'яті та примирення, з. а. України О. Ширяєва, солісти І. Бондаренко, М. Маринчак, Ю. Піскун, А. Даніч, В. Стрелков, артисти хору та оркестру Схід Опері разом із капелю *Technik Akademik* і композитором та диригентом Павлом Прохазкою виступили на заході «Концерт проти війни» у великій залі Словацького радіо в Братиславі. У рамках циклу «Концерт проти війни» артисти також виступили у містах Банська Бистриця (21 травня) та Злате Моравце (8 червня). А 20 травня музиканти ХНАТОБу асистували на майстер-класі професору оперного диригування Університету музики та сценічних мистецтв у Відні, знаному диригенту та композитору Володимирі Кіраджиєву (Болгарія – Австрія), який разом зі своїми учнями приїхав до Словаччини. Представники театру також відвідали з культурним візитом Палермо (Італія). 13 травня солісти й артисти хору під керівництвом С. Кривич та головний диригент Схід Опері, органіст, з. д. м. України Д. Морозов взяли участь у церемонії відкриття площі України в столиці Сицилії. На заході були присутні генеральний секретар провінції Палермо Франческо Фрагале, парафіяльний священник собору Матері Божої Народів (*Nostra Signora delle Nazioni*) дон Феліче Лупо та представники української громади. А 14 травня у соборі Матері Божої Народів з великим успіхом відбувся концерт харків'ян, який завершив Європейський тиждень у Палермо [31, 32].

З 28 січня по 12 лютого Схід Опера, здійснюючи гуманітарний тур «Європейський шлях», удруге побував у Литві. Артисти дали 13 концертів і вистав у 13 містах, серед яких Мажейкяй, Шауляй, Клайпеда, Таураге,

Паневежис, Алітус, Укмерге тощо. У рамках гуманітарного туру артисти «Схід Опер» також відвідали Латвію. Там вони показали балет «Білосніжка та семеро гномів» Б. Павловського у Вентспілсі (30 січня), а також балет «Жізель» А. Адана – у Вентспілсі (31 січня), Ливанах (14 лютого) та Даугавпілсі (15 лютого) [33].

З 9 лютого по 5 квітня тривав гастрольний тур «Дніпро Опер» містами Великої Британії. У програмі – опери «Кармен» Ж. Бізе, «Аїда» Дж. Верді та «Мадам Баттерфляй» Дж. Пуччіні. Артисти провели 48 виступів по всій країні [34].

Національна опера України тріумфально презентувала свій доробок одразу в двох країнах. З 13 грудня по 15 січня 2023 року відбувся гастрольний тур театру в Японії. Загалом артисти представили 27 творчих заходів: балет «Дон Кіхот» Л. Мінкуса, оперу «Кармен» Ж. Бізе, два гала-концерти та виконання 9-ї Симфонії Л. ван Бетховена, у спільному виконанні якої взяли участь понад 180 артистів українського та японського хорів. Зали були заповнені вщент. А з 21 грудня по 5 січня тривали гастролі балетної трупі Національної опери України в Театрі Єлісейських полів у Парижі (Франція). Українці запропонували глядацькій увазі класичний балет на музику А. Адана «Жізель» у супроводі паризького оркестру Promethee [35, 36, 37].

Мистецькі успіхи колективу Київської опери (Київський муніципальний академічний театр опери і балету) засвідчило гастрольне турне 2023 року у Великій Британії, в якому Київська опера зіграв 75 вистав. Серед сценічних майданчиків були – Manchester Opera House, Edinburgh Playhouse, Dublin National Concert Hall, Glasgow Royal Concert Hall тощо. Запрошення на проведення гастрольного туру Київська опера отримала від британської компанії Senbla Limited за домовленістю з Еллен Кент та Opera International. Головна мета поїздки – популяризація культури та мистецтва, формування позитивного іміджу України у світі. Задля здійснення цього задуму були відібрані найкращі творчі сили. У гастролях брали участь симфонічний оркестр Київської опери під орудою диригента Київської опери, народного артиста України, лауреата Національної премії України ім. Тараса Шевченка Василя Василенка. У виставах співали сопрано – Альона Кістенєва, Ольга Пер'є, Єлена Ді; мецо-сопрано – Наталія Матвєєва; тенори – Сорін Люпу, Віталій Лісковецький; баритон – Олександр Форкушак; бас-баритон – Валерій Кожокару та молодіжний хор «WeArt» (Одеса). У програмі було представлено три оперні вистави – «Богема» та «Мадам Баттерфляй» Джакомо Пуччіні, «Аїда» Джузеппе Верді [38].

На гастролях українські оперні театри не лише підтримували та задовольняли культурні потреби українців, які були вимушені залишити свою Батьківщину, а й пропагували українську культуру та привертали увагу до збройного протистояння, що досі триває в країні [38].

За словами культурної менеджерки, співзасновниці агенції Proto produkcіia Ольги Дятел, «з початком повномасштабної війни, нами почали цікавитися, і це дало простір українським митцям, а загальний запит європейської аудиторії – дізнатися більше про Україну» [39].

Показовим для мистецтва воєнного часу стало й продовження роботи над експериментальними операми. Так, у залах Національного музею Ханенків відбулася прем'єра опери GENESIS від лабораторії сучасної опери Opera Aperta. П'ятигодинна вистава «GENESIS. OPERA of Memory in 13 mise-en-scene» – це нова робота композиторів Романа Григоріва та Іллі Разумейка. «В основі лібрето – Книга Буття та її варіації в різних культурах, а також вічний міф про Орфея, – розповів композитор та режисер вистави Роман Григорів. – Під час перформансу учасники та глядачі вистави перетворюються на «служителів» музею, його мешканців, переходячи зі стану «концерту», «виконання» у стан проживання. 13 кімнат Музею перетворюються на 13 мізансцен політопічного «театру пам'яті»...». Дійство відбувалося у різних локаціях порожніх музейних залів. Глядачі мали змогу заходити та виходити з музею у будь-який час та вільно переміщатися всередині. За словами в.о. директорки Музею Ханенків Юлії Ваганової, оперу створили спеціально для музею, саме у цих обставинах. Це кардинально новий, унікальний досвід відкриття і пізнання музею, будинку через іншу практику [40].

Іншу виставу від лабораторії сучасної опери Opera Aperta – оперу «Чорнобильдорф» композиторів Р. Григоріва та І. Разумейка – з тріумфом показали цього року у Великій Британії, Нідерландах, Австрії, Італії, Литві. Вона встигла увійти до шістки найкращих світових музично-театральних перформансів за версією конкурсу Music Theater Now, а британська The Times написала про оперу «Чорнобильдорф», що це «Сучасний український шедевр, який має побачити кожен» [41].

І «Чорнобильдорф» не єдиний перформанс, яким Opera Aperta здивувала Європу. У Гельсінкі, Відні, Мілані та Роттердамі лабораторія сучасної опери представляла вистава «Колискова для Маріуполя». Це перформанс, який об'єднав музику, відео та голос у концерті, який поєднує мікротональні струнні інструменти з традиційними українськими колисковими, відбувся в Гельсінкі, Фінляндії. За словами творців сучасної опери, це – вшанування Маріуполя, як символу українського опору з 2014 року, та всіх жертв російської агресії [41, 42].

Тож, українське оперне мистецтво розвивається, та навіть набирає обертів.

Завершуючи на такій оптимістичній ноті цей огляд, можна констатувати, що жанр опери залишається актуальним, а вітчизняні оперні театри продовжують активно працювати, навіть в умовах повномасштабної війни. Це свідчить про життєздатність оперного мистецтва, що пройшло складний шлях підйомів та спадів, і сьогодні не втратило свого значення. Українці пишаються своєю оперною школою, а світ пізнає і поважає Україну як країну, в якій цінують і розуміють мистецтво.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Олтаржевська Л «90. Твій театр. Твоя історія» / Олтаржевська Л // Уряд. кур'єр. – 2023. – 18 лип. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/90-tvij-teatr-tvoya-istoriya/> (дата звернення 26.07.2023).
2. 155 років Національній опері України / Інформація. / Інформація. // День. – 2022. – 8 лист. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/news/081122-8-lystopada-155-rokiv-nacionalniy-operi-ukrayiny> (дата звернення 25.07.2023).
3. Самченко В. Анатолій Солов'яненко, головний режисер Національної опери України. (Відновлення постановки «Ярослав Мудрий» буде правильною відповіддю «російському сезону» театру «Ла Скала») / Валентина Самченко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3603446-anatolij-solovanenko-golovnij-reziser-nacionalnoi-operi-ukraini.html> (дата звернення 26.07.2023).
4. Білаш К. У 2023 році в Національній опері України стане більше української музики / Ксенія Білаш [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2022/12/27/540513_2023_rotsi_natsionalniy_operi.html (дата звернення 21.07.2023).
5. Повернення оновленого «Ярослава Мудрого» / Інформація. // День. – 2023. – 20 бер. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/article/kultura/povernennya-onovlenoho-yaroslava-mudroho> (дата звернення 26.07.2023).
6. Аблов А. «Ярослав Мудрий» знову в Національній опері. Навіщо туди повернули радянський витвір, що прославляє тоталітаризм? / Андрій Аблов [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/03/27/253533/> (дата звернення 27.07.2023).
7. Гусейнова О. «Українська література була літературою спротиву, а не колаборації». Віра Агеєва про оперу «Ярослав Мудрий» / Олена Гусейнова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/431061-ukrainska-literatura-bula-literaturoyu-sprotivu-a-ne-kolaboracii-vira-ageeva-pro-operu-aroslav-mudrij/> (дата звернення 27.07.2023).
8. Щокань Г. «Дерадянізація театрів і опер – домашня робота для їх керівників»: заступниця міністра культури Галина Григоренко / Ганна Щокань [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/04/7/253714/> (дата звернення 26.07.2023).
9. Самченко В. Микола Дядюра, головний диригент Національної опери України: «Не виконую російську музику, тому що це моя особиста позиція» / Валентина Самченко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3638462-mikola-dadura-golovnij-dirigent-nacionalnoi-operi-ukraini.html> (дата звернення 26.07.2023).

10. Разумейко та Григорів у Діалогах PRO: забрендуймо сьогодні українську оперу/ Інформація. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://thelaquers.com/posts/10419> (дата звернення 27.07.2023).
11. Гончарук О. Vesti.ua. – 2022. – 25 груд. Який зріст у Снігової королеви? Чим у Нацопері замінили «Лускунчика» / Гончарук О. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vesti.ua/uk/kultura-uk/yakij-zrist-u-snigovoyi-korolevi-chim-u-natsoperi-zaminili-luskunchika> (дата звернення 28.07.2023).
12. Морозов О. Київська опера на Подолі з 11 червня відновлює роботу з новою сценою-укриттям / Олексій Морозов [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.the-village.com.ua/village/culture/culture-news/326883-kiyivska-opera-na-podoli-vidnovlyue-robotu-z-novoju-stsenou-ukrittiam> (дата звернення 27.07.2023).
13. Катаєва М. «Розстріляне відродження» та сцена в укритті: що готує Київська опера у новому сезоні / Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 8 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/71207/> (дата звернення 27.07.2023).
14. Стріха М. «Богема» на Подолі: як українська мова реанімує зацікавлення оперними історіями. – Стріха М. // Україна молода. – 2022. – 14 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3821/164/169494/> (дата звернення 28.07.2023).
15. Львівський та Одеський оперні театри отримали «Оперний Оскар» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://zaxid.net/lvivskiy_ta_odeskiy_operni_teatri_otrimali_opernij_oskar_n1553691 (дата звернення 28.07.2023).
16. Львівська та Одеська опери отримали нагороди «Opera Company of the year 2022» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://bykvu.com/ua/bukvy/lvivska-ta-odeska-operu-otrymaly-nahorody-opera-company-of-the-year-2022/> (дата звернення 28.07.2023).
17. Одеський оперний театр отримав міжнародну премію [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://intent.press/news/culture/2022/odeskij-opernij-teatr-otrimav-mizhnarodnu-premiyu/> (дата звернення 27.07.2023).
18. У Львові вперше покажуть оперу Євгена Станковича «Страшна помста» / Інформація. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3608843-u-lvovi-vperse-pokazut-operu-evgena-stankovica-strasna-pomsta.html> (дата звернення 27.07.2023).
19. Козирева Т. За мотивами однойменної повісті Гоголя / Козирева Т. // День. – 2022. – 4 листоп. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/za-motyvamy-odnoymennoyi-povisti-gogolya> (дата звернення 26.07.2023).
20. Козирева Т. Квінтесенція ідей та думок великого мислителя (Львівська національна опера відзначить 300-річчя Григорія Сковороди прем'єрою) / Козирева Т. // День. – 2022. – 7 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим

доступу: <https://day.kyiv.ua/article/kultura/kvintesentsiya-idey-ta-dumok-velyko-homylytelya> (дата звернення 27.07.2023).

21. Козирєва Т. Новий погляд на українську класику (Львівська національна опера представляє екшн-прочитання «Запорожця за Дунаєм») / Козирєва Т. // День. – 2023. – 20 трав. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/article/kultura/n0vyu-pohlyad-na-ukrayinsku-klasuku> (дата звернення 27.07.2023).

22. «Оksamитовий сезон в Одеській опері» з 17 вересня по 1 жовтня. – Інформація. // День. – 2022. – 13 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/news/130922-oksamytovyyu-sezon-v-odeskiy-operi-z-17-veresnya-po-1-zhovtnya> (дата звернення 26.07.2023).

23. Ксенін О. «Катерина» відкриє фестиваль / Ксенін О. // Голос України. – 2022. – 16 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/364388> (дата звернення 27.07.2023).

24. Одеська опера відкрила сезон прем'єрою «Катерини» за мотивами творів Тараса Шевченка / Інформація. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: Українська літературна газета. – 2022. – 18 верес. // <https://litgazeta.com.ua/news/odeska-opera-vidkryla-sezon-prem-ieroiu-kateryny-zamotyvamy-tvoriv-tarasa-shevchenka/> (дата звернення 26.07.2023).

25. Одеська національна опера готує світову прем'єру опери Олександра Родіна «Катерина» / Інформація. // День. – 2022. – 14 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/news/140922-odeska-nacionalna-opera-gotuye-svitovu-premyeru-opery-oleksandra-rodina-kateryna> (дата звернення 27.07.2023).

26. Одеська опера готує світову прем'єру опери «Катерина» за твором Шевченка / Інформація. // Дзеркало тижня. Україна. – 2022. – 14 верес. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/odeska-opera-hotuje-svitovu-premjeru-operi-katerina-za-tvorom-shevchenka.html> (дата звернення 27.07.2023).

27. Одеська Опера запрошує на світову прем'єру опери «Катерина». / Інформація. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://usionline.com/odeska-opera-zaprosuie-na-svitovu-prem-ieru-opery-kateryna-foto/> (дата звернення 25.07.2023).

28. Гончарук О. Культурний фронт: Чим живе Харківський оперний театр, розділений війною / Гончарук О. // Vesti.ua. – 2023. – 24 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vesti.ua/uk/kultura-uk/kulturnij-front-chim-zhive-harkivskij-opernij-teatr-rozdilenij-vijnoyu> (дата звернення 27.07.2023).

29. У Дніпропетровському театрі опери і балету пройшов показ української моди та відбулась довгоочікувана прем'єра / Інформація. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://oblrada.dp.gov.ua/news/%D1%83> (дата звернення 27.07.2023).

30. Рибальченко В. Дніпропетровщина: На гастролі – по гроші на культуру / Рибальченко В. // Голос України. – 2023. – 30 берез. [Електронний ресурс]. –

Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/news/177689> (дата звернення 25.07.2023).

31. Сергеева Ю. Вистави без світла і концерти за кордоном: як київська культура прожила воєнний рік / Сергеева Ю. // Вечірній Київ. – 2023. – 7 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/81097/> (дата звернення 27.07.2023).

32. ХНАТОБ / СХІД OPERA / Інформація. Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://www.facebook.com/kharkivopera/?locale=mk_MK (дата звернення 28.07.2023).

33. «Схід Опера: долаючи відстань» – харківських митців зустрічали у Литві / Інформація. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://gromada.group/news/gallery/22494-shid-opera-dolayuchi-vidstan-harkivskih-mitsiv-zustrichali-u-litvi-foto> (дата звернення 28.07.2023).

34. Гастрольний тур “Дніпро Опера” до Великобританії! / Інформація. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.opera-ballet.com.ua/news/gastrolnyj-tur-dnipro-opera-do-velykobrytaniyi/> (дата звернення 27.07.2023).

35. Попудрібко Н. «Зали були заповнені вщент»: Національна опера України відвідала з гастрольми Японію / Наталія Попудрібко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/366058-zali-buli-zarovnjeni-vsent-nacionalna-opera-ukraini-vidvidala-z-gastrolami-aponiu/> (дата звернення 25.07.2023).

36. Артисти Нацопери проведуть 27 вистав та концертів у найбільших містах Японії / Інформація. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3646988-artisti-nacoperi-provedut-27-vistav-ta-koncertiv-u-najbilsih-mistah-aponii.html> (дата звернення 25.07.2023).

37. Нацопера завершила гастролі у Парижі – виступи збирали аншлаги / Інформація. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3649090-nacopera-zaversila-gastroli-u-parizi-vistupi-zbirali-anslagi.html> (дата звернення 25.07.2023).

38. Катаєва М. Київська опера розпочинає масштабні гастролі в Великобританії та Ірландії / Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2023. – 24 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/77673/> (дата звернення 28.07.2023).

39. Лук’яшко К. Хоч би що тепер транслював український митець, він говорить про війну. Особливо для закордонного глядача / Лук’яшко К. // Країна. – 2023. – 6 лип. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/culture-journal/_hoch-bi-scho-teper-translyuvav-ukrayinskij-mitec-vin-govorit-pro-vijnu-osobливо-dlya-zakordonnogo-glyadacha/1148712 (дата звернення 27.07.2023).

40. Катаєва М. У київському музеї представлять п’ятигодинну оперу про створення світу / Катаєва М. // Вечірній Київ. – 2022. – 25 верес. [Електронний

ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:<https://vechirniy.kyiv.ua/news/71923/> (дата звернення 27.07.2023).

41. Пушнова Т. «росіяни від нас вже не сховаються»: розмова про європейський тріумф української сучасної опери з композиторами Орега Апєрта / Тетяна Пушнова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/12/16/251860/> (дата звернення 26.07.2023).

42. У Мілані відбувся перформанс «Колискова для Маріуполя» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/u_milani_vidbuvsya_performans_kolyskova_dlya_mariupolya_391099.html (дата звернення 26.07.2023).

Матеріал підготував

Бурнашов І. Ю., зав. відділу
наукового аналізу і
узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування **І. Г. Піленко**

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 1,6. Б/т. Зам. 54. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12